

КОЗІЙ
Тетяна Вікторівна,
аспірант ДВНЗ “Переяслав-
Хмельницький
ДПУ імені Григорія Сковороди”
(м. Переяслав-Хмельницький)

**НАУКОВО-ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ М.В. КЛОКОВА НА
СТОРІНКАХ “ХРОНІКИ” УКРАЇНСЬКОГО БОТАНІЧНОГО ЖУРНАЛУ
ЗА 1941–1980 рр.**

У статті висвітлена науково-дослідна діяльність доктора біологічних наук, професора М.В. Клокова в складі працівників Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, через призму публікацій його колег у рубриці “Хроніка” Українського ботанічного журналу за 1941-1980 рр. Проаналізовані відгуки співробітників інституту про його основні напрямки роботи та наукові досягнення.

Ключові слова: *М.В. Клоков, Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного, Хроніка, Український ботанічний журнал, Флора УРСР, вид, родина.*

В статье рассмотрена научно-исследовательская деятельность доктора биологических наук, профессора М.В. Клокова в составе сотрудников Института ботаники им. М.Г. Холодного НАН Украины, через призму публикаций его коллег в рубрике “Хроника” Украинского ботанического журнала за 1941-1980 гг. Проанализированы отзывы сотрудников института о его основных направлениях работы и научных достижениях.

Ключевые слова: *М.В. Клоков, Институт ботаники им. М.Г. Холодного, Хроника, Украинский ботанический журнал, Флора УРСР, вид, семейство.*

In the article research activity of doctor of biological sciences is considered, the professors M.V. Klokov in composition the employees of Institute of botany the name of Holodnogo National academy of sciences of Ukraine, through the prism of publications of his colleagues in heading of “Chronic” of the Ukrainian botanical magazine for 1941-1980 years. The reviews of employees of institute about his basic work assignments and scientific achievements are analyzed.

Key words: *M.V. Klokov, Institute of botany the name of Holodnogo, Chronicle, Ukrainian botanical magazine, Flora URSR, type, family.*

Михайло Васильович Клоков (1896–1981) - видатний український ботанік, заслужений діяч науки, поет, лауреат державних премій СРСР та УРСР, доктор біологічних наук, професор. Михайло Васильович є подвижником української науки у радянські часи. Він відкрив багато нових видів рослин, створив гербарії та видав велику кількість публікацій з актуальних питань систематики.

Михайло Васильович Клоков народився 12 липня 1896 р. в м. Лебедин Харківської губернії. Середню освіту отримав в чоловічій Куп'янській гімназії, яку закінчив у 1914 році [1]. Того ж року він поступив до Харківського університету на математичний відділ фізико-математичного факультету. Провчившись один рік, він змінив спеціальність і став студентом природничо-історичного відділу того ж факультету, де навчався до 1922 р. Вивченням флори М.В. Клоков почав займатися ще гімназистом. Його перша наукова робота “Замечательный уголок северной растительности на юге Харьковской губернии” була надрукована в 1915 році. Необхідний для статті матеріал він зібрав разом з В.І. Талієвим під час ботанічного обстеження Харківської губернії. Ця стаття і стала початком його наукової роботи.

Більша частина наукових досліджень вченого належить до періоду роботи в складі співробітників Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України в м. Києві. Тут він почав працювати після повернення з Кзил-Орди, де перебував у евакуації разом з іншими працівниками Харківського університету та інших університетів України. З жовтня 1944 р. і до кінця свого життя Михайло Васильович був на посаді старшого наукового співробітника у відділі систематики Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України.

Досліджуючи наукову діяльність М.В. Клокова, нами була опрацьована рубрика під назвою “Хроніка” в серії номерів Українського ботанічного журналу. На початку кожного року в журналі друкували звіт про наукову діяльність вчених Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України за попередній рік. Матеріали готували працівники інституту та подавали їх до різних номерів видання. В своїх публікаціях автори коротко повідомляли про

виконану роботу, підготовлені і видані монографії, проведенні дослідження, описували нові види рослин та відзначали вчених, які займались даною діяльністю.

Мета даної статті: проаналізувати діяльність М.В. Клокова через призму публікацій рубрики “Хроніка” УБЖ за період з 1946 по 1980 рр.

Вперше М.В. Клоков був згаданий у статті “Хроніка” (1946 р.). В ній йшлося про написання монографічної праці “Загальний нарис ендемізму флори УРСР”, автором якої був Михайло Васильович. У ній дослідник наводить нові дані про рослинний світ УРСР. У публікації, без зазначення автора, пишеться: “В цій праці описано понад 70 нових для науки видів з України і суміжних територій та викладено цікаві спостереження автора над процесами видоутворення”, та про створену Михайлом Васильовичем класифікацію для різних категорій виду квіткових рослин [2, с. 131]. Зазначено, що М.В. Клоков дійшов до логічного висновку в проблемі про обсяг і вік ендемізму флори УРСР. За проведеними дослідженнями Михайла Васильовича було виявлено, що ендемізм має ширше і глибше історичне коріння, ніж вважалося на той час в науковому світі. Роботі вченого в даній рубриці відведений окремий пункт (№ 3), що свідчить про вагомість його вкладу у діяльності Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного [2].

Починаючи з 1947 р. і по 1949 р. про Михайла Васильовича на сторінках цієї рубрики не згадували. Не зважаючи на це, ми приходимо до висновку, що він не залишав своєї наукової діяльності. Підтвердженням цьому публікації М.В. Клокова: “Нові матеріали до пізнання української флори. II. Критичний перегляд родини гвоздичних – роди *Cerastium* L., *Minuartia* L., *Herniaria* L” (1947 р.), “Нові матеріали до пізнання української флори. III. Нові види з родини гвоздичних, гречкових і хрестоцвітих” (1948 р.) “Новий багаторічний вид роду *Onosma* L. з флори крейдяних відслонень”(1949 р.) та інші.

У публікації Є.М. Кондратюка “Інститут ботаніки Академії Наук Української РСР в 1949 р.” (1950 р.) не згадане саме ім’я Михайла Васильовича. Проте автор відмічає завершення наступного етапу у створенні “Флори УРСР”:

“З теми “Флора вищих рослин УРСР” здано до друку III том Флори, підготовлено IV, відредаговано V” [3, с. 3]. У 1949 р. працівники Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного здійснили експедиції у південні степові й лісостепові райони УРСР та Поліські райони. Михайло Васильович був у складі цих експедицій. Після повернення звідти він зробив декілька нових описів, що опубліковані у зазначених вище томах “Флори УРСР” [3].

Наступною статтею, де йшлося про Михайла Васильовича, стала робота працівника Інституту ботаніки Є.М. Кондратюка “Підсумки роботи Інституту ботаніки Академії Наук Української РСР за 1950 рік” (1951 р.), рубрики “Хроніка”. Автор повідомляє: “Успішно виконувались і перехідні теми плану. Так, з теми “Флора вищих рослин Української РСР” (М.І. Котов, М.В. Клоков, А.І. Барбарич, О.Д. Вісюліна, Д.М. Доброчаєва, Е.Д. Карнаух) було здано до друку IV том “Флори УРСР”, підготовлено V том, проводиться редагування VI та виготовлення рукопису VII томів [4, с. 107]. Необхідно зазначити, що Михайло Васильович є не лише одним із провідних авторів “Флори УРСР”, а й головним редактором її томів.

В “Хроніці” за 1952 рік прізвище Михайла Васильовича не згадується. Але з інших джерел стає відомо, що він не залишає своєї праці над “Флорою УРСР”.

Співробітник Інституту ботаніки О.Т. Артюшенко в роботі “Підсумки наукової діяльності Інституту ботаніки Академії Наук УРСР за 1952 рік” (1953 р.) повідомляє про завершення роботи над VIII томом “Флори УРСР”, який містив нові дані про 15 родин, основними з яких були первоцвіті, тирличеві та бурячникові. В той же час працівники закладу були нагородженні Сталінською премією. Автор зазначає: “За працю попередніх років з опрацювання цієї проблеми □ створення “Визначника рослин УРСР”, який є першим зведенням усіх вищих рослин, що ростуть на території Української РСР, основні автори його □ М.В. Клоков, М.І. Котов, О.Д. Вісюліна, А.І. Барбарич □ в 1952 р. були удостоєнні Сталінської премії” [5, с. 101]. Ця

премія була першою нагородою в житті вченого. Вона додала натхнення йому у науковій та громадській діяльності.

Наступного року О.Т. Артюшенко опублікував статтю “Підсумки наукової роботи Інституту ботаніки АН УРСР за 1953 рік” (1954 р.). У ній повідомлено про продовження роботи над “Флорою УРСР”, опрацьовано родини ранникових, маренових та гарбузових. Серед вчених, які вивчали ці родини, знаходимо прізвище М.В. Клокова [6].

Михайло Васильович також підготував до рубрики “Хроніка” публікацію “Підсумки наукової роботи Інституту ботаніки АН УРСР за 1954 рік” (1955 р.). У ній дослідник відзначив проведену роботу з підготовки до друку ІХ тому “Флори УРСР”. Цей том містить описи 11 родин від ранникових до гвоздичних включно – 62 роди з 347 видами. Серед авторів тому Михайло Васильович зазначає і своє прізвище [7, с. 105].

Кандидат біологічних наук Г.І. Білик подає до “Хроніки” УБЖ статтю “Наукова діяльність інституту ботаніки АН УРСР в 1954 році” (1955 р.), де звітує про видавничу діяльність інституту, зокрема, про регулярне видання “Ботанічного журналу”. У ній наголошено на створенні декількох монографій, серед яких “Флора УРСР” том VI, одним з редакторів та авторів якого є Михайло Васильович. Про це Г.І. Білик пише: “Здано до друку монографії: “Флора УРСР” том VII (редактори О.Д. Вісюліна, М.В. Клоков, автори А.І. Барбарич, О.Д. Вісюліна, Д.М. Доброчаєва, М.В. Клоков, М.І. Котов)”. Ця інформація свідчить про активну діяльність Михайла Васильовича в науковій роботі Київського Інституту ботаніки в 1954 році [8, с. 108].

Згодом була опублікована робота О.Т. Артюшенка “Підсумки наукової діяльності Інституту ботаніки Академії Наук УРСР за 1955 рік” (1956 р.). Аналізуючи її зміст, знаходимо інформацію про колективну роботу М.В. Клокова над опрацюванням флори Кримської області. Автор наводить перелік описаних нових для науки видів рослин, зазначає внесені Михайлом Васильовичем поправки із зауваженнями до деяких помилково описаних для УРСР видів [9]. Зі змісту цієї роботи можна зробити висновок, що Михайло

Васильович займався не лише опрацюванням нового матеріалу, а й постійно переглядав попередньо опрацьований, як ним самим, так і його колегами.

Дещо пізніше, кандидат біологічних наук Г.І. Білик готує статтю “Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1956 році” (1957 р.), звітує про завершений рукопис IX тому “Флори УРСР”. В ньому було описано 53 нові для науки види рослин, 47 з них (родина губоцвітих) описав Михайло Васильович [10].

В подальшому О.Т. Артюшенко друкує декілька своїх статей у даній рубриці. Це – “Наукова діяльність Інституту ботаніки Академії Наук УРСР за 1957 рік” (1958 р.), в якій зазначалася спільна робота М.В. Клокова з його колегами над темою “Флора УРСР” [11]. Наступна його робота – “Наукова діяльності Інституту ботаніки Академії Наук УРСР за 1958 рік” (1959 р.). В ній О.Т. Артюшенко пише про підготовлений рукопис до X тому “Флори УРСР”, який складається з 12 родин, та описано 50 нових видів, 45 з яких описав Михайло Васильович з родини маренових [12].

Аналізуючи “Хроніку” Українського ботанічного журналу за 1959-1961 рр. та 1963 р., ми не знаходимо відомостей про М.В. Клокова на сторінках цієї рубрики. Але в них повідомляється про роботу над створенням подальших томів “Флори УРСР”, а Михайло Васильович залишався одним із провідних авторів цього видання. Отже, вчений не покидав своїх позицій активного діяча української ботанічної науки у цей період свого життя.

Молодий науковець Є.Б. Копачевська підготувала звіт про роботу Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного “Наукова діяльність інституту ботаніки АН УРСР в 1961 році” (1962 р.). Вона характеризує зроблену частину роботи над створенням “Флори УРСР”. Було описано 5 родів, складено оригінальні описи рослин, що до них входили. Ця робота, як зазначає Є.Б. Копачевська, була проведена Михайлом Васильовичем та його колегами [13].

Є.Б. Копачевська підготувала три послідовні статті про дослідження Інституту ботаніки. Перша - “Наукова діяльність інституту ботаніки АН УРСР в 1963 році” (1964 р.), що була надрукована в тому ж виданні. Вона містить

матеріал про роботу науковців над темою “Бур’яни УРСР та заходи боротьби із ними”. Робота складається з трьох розділів, над одним з яких працював Михайло Васильович. Разом вони склали список бур’янів України до розділу “Визначник бур’янів УРСР”. Автор відмічає й те, що розпочата робота над обробкою окремих родин бур’янів та встановлені найбільш забур’янені території країни. У цій публікації подається інформація про уральську флору чебреців, зокрема її склад - 16 видів, з них 8 вперше наводяться для науки. Нова інформація була опрацьована М.В. Клоковим та подана у розділі “Расоутворення і філогенетичний розвиток в роді чебрець на території СРСР”, про яку й пише Є.Б. Копачевська в своєму звіті про роботу інституту [14, с. 112, 113]. Друга - “Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1964 році” (1965 р.), містить дані про нові дослідження за різними темами роботи Інституту ботаніки. Зокрема, у темі “Закономірності індивідуальної, групової та расової мінливості в зв’язку з філогенетичним розвитком вищих рослин” вивчався вплив умов на утворення рас у рослин. Михайло Васильович займався даною темою. Він вивчав расоутворення в роді чебрець, що дало можливість виділити 10 нових видів даного роду. Ним були встановлені та описані два основних шляхи расоутворення - адаптивний і аберативний [15].

У ще одній статті “Наукова діяльність інституту ботаніки АН УРСР в 1965 році” (1966 р.) Є.Б. Копачевська повідомляє, що Михайло Васильович провів значну роботу з критичного перегляду видового складу роду чебреців. Він дослідив територію СРСР і прилеглих країн. Свої дослідження вчений проводив за трьома напрямками: таксономічним, історико-географічним та філогенетичним. Зібраний ним матеріал дав поштовх до розробки питань, які стосуються географічної раси і расоутворення в рослин. Михайло Васильович обґрунтовує свої думки щодо розуміння таксономічного поняття “вид” через поняття “раса” на представниках роду – Чебрець (*Thymus*). Вчений показав їх функціональну залежність. Стає зрозумілим, що Михайло Васильович не тільки описував види рослин за загально прийнятими нормами, а й намагався віднайти і пояснити існування “виду” в практиці [16, с. 88].

З часом виходить друком декілька статей О.Б. Блюма. Одна з них – “Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1966 році” (1967 р.), де повідомляється про продовження роботи над “Флорою УРСР”. Зокрема, в 1966 р. вона проходила за трьома підтемами. До підтеми “Флора вищих рослин”, керівником якої був доктор біологічних наук М.І. Котов, Михайло Васильович розпочав складати доповнення. З родин злакових він опрацював трибу мітлицевих. Природодослідник описав чотири нових види – *Stipa brachypread* Klok., *Agrostis praemontana* Klok., *A. microtepia* Klok., *A. nigrianea* Klok. та опублікував свої описи у “Флорі УРСР” [17, С. 106]. Наступна робота – “Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1967 році” (1968 р.), де він повідомляє про продовження роботи над складанням доповнень до “Флори УРСР”; про описану родину злакових, над якою працював М.В. Клоков разом з О.М. Дубовик. Сам Михайло Васильович описав 16 нових для науки видів з родів *Stipa*, *Agrostis*, *Zerna*, *Bromus*. Отже, науковець невпинно працював над описанням української флори. В подальшому всі його напрацювання ляжуть в основу створення фітотейдологічної концепції видоутворення, яку, на превеликий жаль, вченому так і не вдалося довести до логічного завершення [18, с. 109].

Через рік у рубриці “Хроніка” Українського ботанічного журналу з’являється три статті ще одного співробітника інституту □ С.В. Сябряпа. Перша з них □ “Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1968 році” (1969 р.). В ній зазначається: “Продовжувалася робота над складанням доповнень до “Флори УРСР”. Опрацьовані родини лілійних, ірисових, амарилісових та рід осока”. Авторами матеріалу описаних родин були М.В. Клоков, Є.М. Брадїс, В.В. Протопопова і Т.Я. М’якушко. С.В. Сябряп висвітлює дослідження Михайла Васильовича на кримських територіях, де вчений описує новий вид *Ornithogalum koktebelicum* Klok. Досліджена рослина відноситься до родини лілійних *Liliaceae* [19, с. 105].

Наступна робота С.В. Сябряпа - “Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1969 році” (1970 р.). В ній зазначено, що “продовжується робота

над складанням доповнень до “Флори УРСР”. Автор, звертає увагу на родини гвоздичних та гречкових, які опрацював та склав їх списки Михайло Васильович [20]. Із цих двох публікацій можна прийти до висновку, що значна частина родини гвоздичних опрацьована М.В. Клоковим.

У 1971 р., публікується третя робота С.В. Сябряпа “Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1970 році”. Він згадує рукописи, складені М.В. Клоковим щодо родини гвоздичних, які були подані до розділу “Доповнення до Флори УРСР”. Далі автор пише: “Доктором біологічних наук описано в складі родини гвоздичних вісім нових для науки видів” [21, с. 258].

Ботанік Т.С. Лебедева підготувала кілька звітних робіт про наукову діяльність Інституту ботаніки АН УРСР. У роботі “Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1971 році” (1972 р.), вона відзначає доповнення до родини губоцвітих, які зробив Михайло Васильович в ІХ томі “Флори УРСР”. У наступній статті “Про роботу Інституту ботаніки АН УРСР в 1972 році” (1973 р.) Т.С. Лебедева не згадує прізвища відомого науковця, але описує роботу, над якою він працював. Це доповнення до I-VII томів Флори, що складались з 800 описів рослин, які не увійшли до відповідних томів Флори [22].

Наступного року, зазначений вище автор пише чергову статтю - “Про роботу Інституту ботаніки АН УРСР в 1972 році”, де повідомляється про завершену роботу над доповненнями до I-VII томів, зокрема, описами рослин із Закарпатської території. В цих доповненнях подано 95 нових для науки видів рослин, більшість з них, за словами Т.С. Лебедевої, зробив Михайло Васильович [23].

У 1975 р. Т.С. Лебедева готує четвертий звіт діяльності Інституту ботаніки АН УРСР. Необхідно відмітити, що в 1973 р. звіт не публікувався на сторінках “Хроніки”. Вона публікує роботу “Науково-дослідна та організаційна діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1974 році” (1975 р.), де описує продовження досліджень з теми “Критико-систематичне та історико-

географічне вивчення флори України та прилеглих територій і розробка наукових основ її охорони”. У даному дослідженні, на основі тогочасної літератури, Михайло Васильович показав відносність поняття роду. З цього приводу Т.С. Лебедева пише наступне: “...поняття “рід” не має єдиного таксономічного принципу, як у різних зведеннях так і в одному, наприклад, у “Флорі Європи”. Філогенетично рівнозначні групи у таксономічному відношенні трактуються по-різному. Єдина за змістом, а не за формою вимога до поняття *роду* з боку систематики полягає в тому, щоб рід був монофілетичним утворенням. М.В. Клоков вважає, що природний рід у вищих рослин можна типологічно визначити як філон, отже, він мусить зберігати двоїстину природу” [24]. Наступного року за її авторством виходить стаття “Науково-дослідна та організаційна діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1975 році” (1976 р.) [25].

Наступною працею Т.С. Лебедевої стала стаття “Науково-дослідна та організаційна діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1976 році” (1977 р.), де вчена відзначила новий метод вивчення флори - метод флористичних комплексів, який запропонував Михайло Васильович. Т.С. Лебедева подала інформацію про нагородження працівників Інституту ботаніки орденами та грамотами, в тому числі і М.В. Клокова □ Почесною грамотою Президії АН УРСР та Республіканського комітету профспілок робітників освіти, вищої школи та наукових установ за багаторічну трудову, наукову, громадську діяльність у зв’язку з ювілейними датами [26]. У своїй наступній статті “Науково-дослідна діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1977 році”, авторка не зазначає прізвища відомого ботаніка, а лише коротко розповідає про роботу відділу систематики вищих рослин [27].

Через рік Т.С. Лебедева друкує нову звітну статтю про роботу Інституту ботаніки за два роки “Інститут ботаніки АН УРСР в 1978-1979 рр.” (1980 р.). Сама робота досить об’ємна і містить багато матеріалу, але автор, як і в попередній роботі, не зазначає прізвища М.В. Клокова. Натомість пише про роботу наукової установи в зазначених роках [28].

Висновки:

1. На основі аналізу рубрики “Хроніка” в Українському Ботанічному Журналі з 1941 по 1980 рр. доведено, що в кожному із звітів “Науково-дослідна робота Інституту ботаніки АН УРСР”, автори дали високу оцінку внеску М.В. Клокова у створення 12 томного монографічного видання “Флора УРСР”, яке не втратило своєї актуальності й сьогодні. М.В. Клоков був одним з провідних авторів монографії, головним редактором V та VII томів. Він надрукував 535 описів рослин, зробив латинські описи нових видів, брав активну участь у створенні доповнень до флори, зокрема до I-VII томів.

2. У “Хроніках” відмічений вагомий внесок М.В.Клокова у роботу ботанічних експедицій на території Уралу, Криму, Полісся, степових та інших районів СРСР та у складі Українського і Всесоюзного ботанічного товариств.

3. На шпальтах більшості “Хронік” досліджуваного періоду (1941-1980 рр.) підтверджений значний вклад М.В.Клокова у становлення та прогресивний розвиток української ботанічної науки.

4. Провідні автори рубрики “Хроніка” УБЖ АН УРСР звертають увагу на роботу Михайла Васильовича над створенням його фітотейдологічної концепції. Зокрема, на нові трактування значення поняття “вид” у таксономічній системі та впровадження у неї поняття “філон”.

5. Встановлено, що за окремі роки, де й у звітах Інституту ботаніки АН УРСР не згадувалося прізвище вченого, то в обов’язковому порядку відзначали його роботи та їх аналіз. Отже, постать М.В. Клокова можна розглянути у одному ряду із найвизначнішими ботаніками ХХ століття в Україні.

Список використаної літератури

1. Клоков Михайло Васильович // Українська радянська енциклопедія. – 2-ге вид. – К., 1980. – Т. 5 – С. 232.
2. З підсумків робіт відділів Інституту ботаніки АН УРСР за 1945 рік. Хроніка // Укр. ботанічний журн. – 1946. – Т. 3, № 1.– С. 131–134.
3. Кондратюк Є. М. Інститут ботаніки Академії Наук Української РСР в 1949 році. Хроніка / Є. М. Кондратюк // Укр. ботанічний журн. – 1950. – Т. 7, № 1. – С. 93–95.

4. *Кондратюк Є. М.* Підсумки роботи Інституту ботаніки Академії Наук Української РСР за 1950 рік. Хроніка / Є. М. Кондратюк // Укр. ботанічний журн. – 1951. – Т. 8, № 1. – С. 105–109.

5. *Артюшенко О. Т.* Підсумки наукової діяльності Інституту ботаніки Академії Наук УРСР за 1952 рік. Хроніка / О. Т. Артюшенко // Укр. ботанічний журн. – 1953. – Т. 10, № 2 – С. 101–103.

6. *Артюшенко О. Т.* Підсумки наукової діяльності Інституту ботаніки Академії Наук УРСР за 1953 рік. Хроніка / О. Т. Артюшенко // Укр. ботанічний журн. – 1954. – Т. 11, № 2 – С. 100–102.

7. *Клоков М. В.* Підсумки наукової роботи Інституту ботаніки АН УРСР за 1954 рік. Хроніка / М. В. Клоков // Укр. ботанічний журн. – 1955. – Т. 12, № 1. – С. 105–107.

8. *Білик Г. І.* Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1954 році. Хроніка / Г. І. Білик // Укр. ботанічний журн. – 1955. – Т. 12, № 2 – С. 105–109.

9. *Артюшенко О. Т.* Підсумки наукової діяльності Інституту ботаніки Академії Наук УРСР за 1955 рік. Хроніка / О. Т. Артюшенко // Укр. ботанічний журн. – 1956. – Т. 13, № 2 – С. 121–125.

10. *Білик Г. І.* Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1956 році. Хроніка / Г. І. Білик // Укр. ботанічний журн. – 1957. – Т. 14, № 2 – С. 115–119.

11. *Артюшенко О. Т.* Наукова діяльність Інституту ботаніки Академії Наук УРСР за 1957 рік. Хроніка / О. Т. Артюшенко // Укр. ботанічний журн. – 1958. – Т. 15, № 2. – С. 103–106.

12. *Артюшенко О. Т.* Наукова діяльність Інституту ботаніки Академії Наук УРСР за 1958 рік. Хроніка / О. Т. Артюшенко // Укр. ботанічний журн. – 1959. – Т. 16, № 2. – С. 103–106.

13. *Копачевська Є. Б.* Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1961 році. Хроніка / Є. Б. Копачевська // Укр. ботанічний журн. – 1962. – Т. 19, № 2. – С. 108–114.

14. *Паршиков В. М.* Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1962 році. Хроніка / В. М. Паршиков // Укр. ботанічний журн. – 1963. – Т. 20, № 2. – С. 115–121.

15. *Копачевська Є. Б.* Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1963 році. Хроніка / Є. Б. Копачевська // Укр. ботанічний журн. – 1964. – Т. 21, № 2. – С. 109–116.

16. *Заверуха Б. В.* Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1964 році. Хроніка / Б. В. Заверуха // Укр. ботанічний журн. – 1965. – Т. 12, № 2. – С. 107–112.

17. *Копачевська Є. Б.* Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1965 році. Хроніка / Є. Б. Копачевська // Укр. ботанічний журн. – 1966. – Т. 23, № 2. – С. 88–92.

18. *Блюм О. Б.* Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1966 році. Хроніка / О. Б. Блюм // Укр. ботанічний журн. – 1967. – Т. 23, № 2. – С. 105–109.

19. *Блюм О. Б.* Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1967 році. Хроніка / О. Б. Блюм // Укр. ботанічний журн. – 1968. – Т. 23, № 2. – С. 109–113.

20. *Сябряк С. В.* Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1968 році. Хроніка / С. В. Сябряк // Укр. ботанічний журн. – 1969. – Т. 26, № 2. – С. 105–109.

21. *Сябряк С. В.* Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1976 році. Хроніка / С. В. Сябряк // Укр. ботанічний журн. – 1970. – Т. 27, № 2. – С. 259–261.

22. *Сябряк С. В.* Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1970 році. Хроніка / С. В. Сябряк // Укр. ботанічний журн. – 1971. – Т. 28, № 2. – С. 257–261.

23. *Лебедева Т. С.* Наукова діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1971 році. Хроніка / Т. С. Лебедева // Укр. ботанічний журн. – 1972. – Т. 29, № 2. – С. 258–264.

24. *Лебедева Т. С.* Про роботу Інституту ботаніки АН УРСР в 1972 році. Хроніка / Т. С. Лебедева // Укр. ботанічний журн. – 1973. – Т. 30, № 2. – С. 256–261.

25. *Лебедева Т. С.* Науково-дослідна та організаційна діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1974 році. Хроніка / Т. С. Лебедева // Укр. ботанічний журн. – 1975. – Т. 32, № 2. – С. 256–395.

26. *Лебедева Т. С.* Науково-дослідна та організаційна діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1975 році. Хроніка / Т. С. Лебедева // Український ботанічний журнал. – К.: Наукова думка, 1976. – Т. 33. – № 2. – С. 212–215.

27. *Лебедева Т. С.* Науково-дослідна та організаційна діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1976 році. Хроніка / Т. С. Лебедева // Укр. ботанічний журн. – 1977. – Т. 34, № 2. – С. 323–327.

28. *Лебедева Т. С.* Науково-дослідна діяльність Інституту ботаніки АН УРСР в 1977 році. Хроніка / Т. С. Лебедева // Укр. ботанічний журн. – 1978. – Т. 35, № 4. – С. 431–435.

29. *Лебедева Т. С.* Інститут ботаніки АН УРСР в 1978–1979 рр. Хроніка / Т. С. Лебедева // Укр. ботанічний журн. – 1980. – Т. 37, № 3. – С. 89–94.